

УДК 069:908 (477.53)

DOI 10.31654/2520-6966-2024-25F-111-122-128

Кармазін А. О.

кандидат мистецтвознавства, член Національної спілки композиторів України, завідувач відділу музики Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, м. Київ
orcid: 0000-0002-8860-035
karmazinanton82@ukr.net

Музична сторінка творчої діяльності Марії Заньковецької, Михайла Старицького та Марка Кропивницького

У публікації йде мова про музичну сторінку діяльності видатних представників українського театрального мистецтва – Михайла Старицького, Марка Кропивницького та Марії Заньковецької. Їх діяльність у царині музичної культури охоплювала композиторську творчість, співацьку обдарованість, непересічну виконавську майстерність у грі на музичних інструментах, музичну режисуру та створення оперних лібрето. Усе це певною мірою знаходиться «в тіні» їх театральних та літературних здобутків, однак є не менш цікавою та насиченою сторінкою творчої діяльності, про що свідчать, зокрема, і експонати Музею театрального, музичного та кіномистецтва України.

Ключові слова: Старицький, Кропивницький, Заньковецька, музичне мистецтво, опера, музична режисура.

Михайло Старицький, Марко Кропивницький та Марія Заньковецька до історії українського мистецтва увійшли передусім як велети національного театру. Проте у творчій діяльності кожного із них значне місце у різних проявах займала і музична сторінка. Усі вони з раннього дитинства пізнали красу і різнобарвність народної пісенності. На творчому шляху усіх трьох митців глибоко відобразилися особиста дружба і тісне співробітництво з Миколою Лисенком. Спільно охопили вони різні грані музичного мистецтва – виконавство, композицію, режисерську майстерність.

Михайло Старицький до історії українського музичного мистецтва увійшов як засновник національної оперної режисури та одночасно як лібретист. І тут потрібно наголосити на його творчому тандемі з Миколою Лисенком – вони надзвичайно органічно доповнювали одне одного. Для обох життєвим принципом стала декларація,

ухвалена таємними студентськими зборами: «український народ становить окрему національність, багату всіма даними для культурного розвитку і участі на повний голос у слов'янському концерті...» [7, с. 63].

З ранніх спільних робіт Старицького і Лисенка надзвичайно резонансною у суспільстві була опера-памфлет «Андріашіада», в основу сюжету якої покладено реальну скандальну історію про директора однієї з Київських гімназій Андріашева. Так драматург і композитор дотепно висміяли відомого прихильника русифікації України, арію якого саркастично переспівували київські гімназисти.

Особливе значення в історії мистецтва мала діяльність музично-драматичного гуртка, заснованого Старицьким та Лисенком при Київському університеті святого Володимира. До гуртка входили Павло Чубинський, Дмитро Багалій, Орест Левицький, Олександр Русов, Михайло Драгоманов. Постановка учасниками гуртка «Різдвяної ночі» стала справжньою перемогою української творчої інтелігенції. Як наголошувала М. Загайкевич, «режисерська робота була проведена Михайлом Старицьким на професіональному рівні» [3, с. 312].

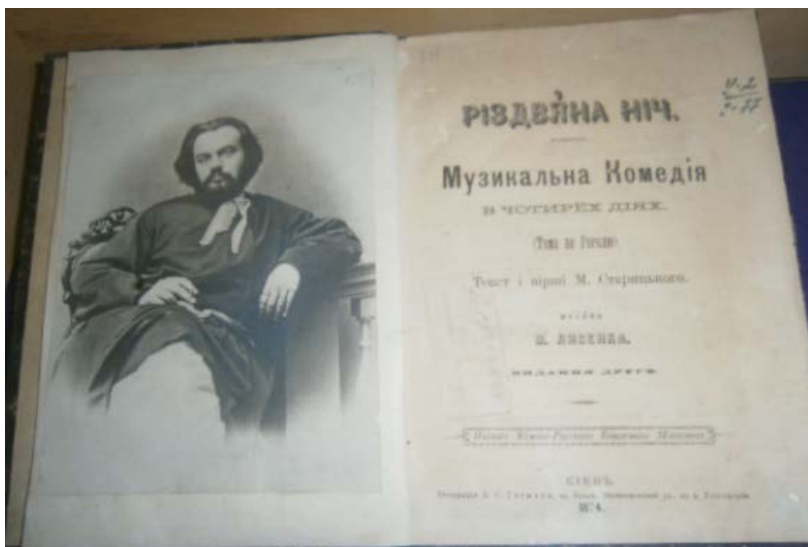

Рис. 1. Видання музичної комедії
«Різдвяна ніч». МТМКУ

Загалом творчий тандем Старицького та Лисенка вніс величезний внесок як у театральне, так і в музичне мистецтво України. Важливим етапом їх співпраці стала робота над оперою «Гаркуша». Хоча цей твір залишився незавершеним, він приніс молодим співавторам неоціненний досвід.

Старицький як оперний режисер створював захоплююче музично-театральне дійство з життя народу, в основі якого були масові сцени, велика кількість народних пісень і танців. Старицький, ставши постійним лібретистом Лисенка подарував українській культурі «Чорноморці», «Різдвяну ніч», «Утоплену» і «Тараса Бульбу». Так формувалася українська класична опера XIX століття. Ще більш різнобічною була музична сторінка у творчій діяльності Марка Кропивницького, хоч вона і перебуває «у тіні» його акторських та режисерських здобутків.

Корифей українського театру, видатний режисер, актор, художник-декоратор Марко Кропивницький славився неабияким талантом музиканта: писав музику, грав на фортепіано, скрипці, віолончелі, народних інструментах (бандурі та ін.) [6, с. 619], мав гарний баритон, співав у церковному хорі. В його композиторському доробку – оперета «Вій», оперета-дивертисмент «Пісні в лицах, або Зальоти соцького Мусія», дитячі опери «Івасик-Телесик» (1907) та «По щучому велінню» (1907), романси, вокальні дуети, хори.

Оригінальні авторські композиції, переплетені з українським фольклором, складали основу музичного рішення вистав трупи Кропивницького, до створення яких він як режисер та композитор підходив надзвичайно ретельно. Одним із найзначніших здобутків Кропивницького-композитора була оперета «Вій» за Гоголем. Як підкреслював «стильовими рисами, характером образності й музичного опрацювання «Вій» виразно тяжіє до жанру комічної опери. Разом з тим ряд його структурних особливостей вказує на широке використання форм, вироблених на сцені українського театру» [2, с. 160].

В експозиції музею містяться унікальні матеріали, що розповідають про Кропивницького-музиканта. Так, тут можна побачити афішу до вистави «Невольник» за однойменною п'єсою Т. Шевченка, на якій зображено Кропивницького з бандурою у виконанні головної ролі, а також нотний фрагмент із музикою, написаною митцем до цієї постановки. У цьому спектаклі мелодії народних пісень поєднуються з оригінальною авторською музикою.

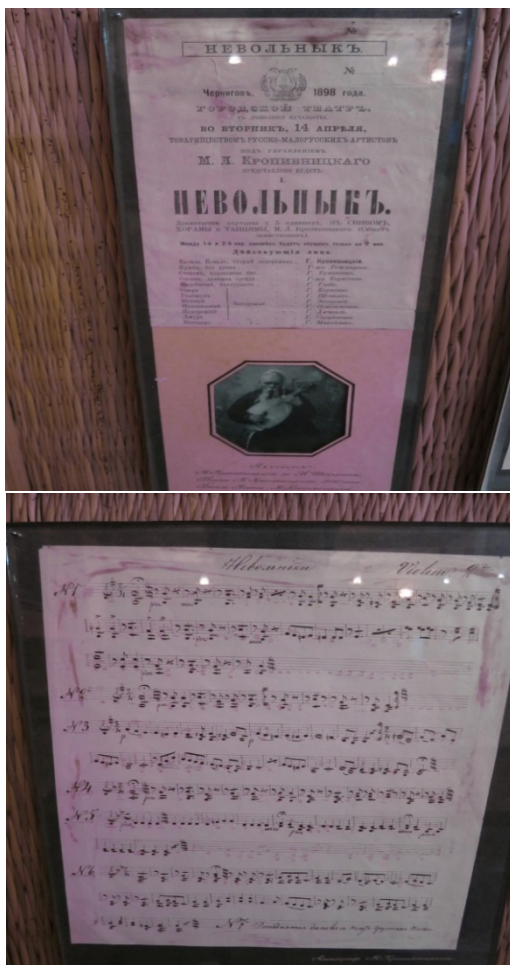

Рис. 2, 3. Афіши постановок п'єси Т. Шевченка «Невольник» та нотний фрагмент музики, написаний Кропивницьким до цієї п'єси. МТМКУ.

Але дійсно унікальним раритетом, представленим у музеї, є улюблена скрипка митця – його незмінна супутниця в усіх творчих подорожах.

Рис. 4. Скрипка М. Кропивницького. МТМКУ.

Тож Марко Кропивницький увійшов в історію української культури не лише як письменник, драматург, театральний режисер та актор, а й як видатний композитор, диригент та співак.

Торкнемося тепер музики у житті славетної Марії Заньковецької. Знайомство з музикою для майбутньої актриси розпочалося із домашніх концертів, які вона з дитинства влаштовувала разом з батьками. Поступово у неї виникла мрія про оперну сцену – адже вона мала для цього усі необхідні якості. Надихала і позитивна думка професора Гржималі, у якого Марія вчилася секретам вокального мистецтва. Але перенесений дифтерит негативно вплинув на тембр її голосу. І кар'єра професійної оперної співачки лишилась нездійсненою. Та не зважаючи на це актриса поряд з драматичними ролями подарувала українській сцені образи і в музичних постановках – Оксана у «Запорожці за Дунаєм» Гулака-Артемовського, Наталка у «Наталці-Полтавці», Цвіркунка у «Чорноморцях» та «Своячениця» в «Утопленій» Лисенка [3, с. 318]. На прем'єрі останньої, яка відбулася в Харкові 1883 року, «були зайняті кращі сили трупи – Заньковецька, Барілотті-Садовська, Садовський, Кропивницький, Саксаганський. Диригував автор» [1, с. 111]. Тож творчий успіх заслужено є результатом колективної праці Старицького (лібрето), Лисенко (музика, диригування), Кропивницького та Заньковецької (сценічне втілення твору).

Рис. 5. Портрет М. Заньковецької. МТМКУ

Заньковецька також постійно виконувала на концертах українські народні пісні, що були для неї радістю життя. Про роль народної пісні у житті актриси дуже образно мовиться в одному з епізодів роману І. Пільгука «Марія Заньковецька»: «великою радістю для Марії було за-прошення Лисенка взяти участь у концерті разом з Остапом Вересаєм. Концерт під керівництвом Лисенка відбувся 11 грудня 1882 року. Проспівавши кілька пісень, Заньковецька подалась у гущу слухачів. Лисенкові пісні полонили вразливу душу. Наче обзивалися рідні голоси, в яких звучало прагнення волі, щастя» [5, с. 81]. І в зрілі роки життя мисткиню не залишали улюблені пісні: «її старість втішали своїми співами уславлені співаки М. Донець, О. Петрусенко, І. Козловський» [4, с. 11].

Таким чином, поряд з драматичним театром творча діяльність Старицького, Кропивницького і Заньковецької значно вплинула на розвиток українського музичного мистецтва у ХХ столітті. На закладені ними разом з Миколою Лисенком традиції спиралися у своїх мистецьких пошуках чимало українських композиторів та виконавців.

Література

1. Архімович Л., Гордійчук М. М. В. Лисенко. Київ: Мистецтво, 1952. 354 с.
2. Загайкевич М. Музика в театрі. Історія української музики. Том 2. Київ: Наукова думка, 1989. С. 153 – 182.
3. Загайкевич М. Музично-драматичний театр. Історія української музики. Том 2. Київ: Наукова думка, 1989. С. 308 – 346.
4. Музей Марії Заньковецької. Автор тексту Г. Галабутська. Київ: Зовнішторгвидав України, 1994. 8 с.
5. Пільгук І. Марія Заньковецька. Київ: Радянський письменник, 1978. 329 с.
6. Українська музична енциклопедія. Том 2. / редкол. Г. Скрипник (голова) та ін.; Національна Академія Наук України; Інститут мистецтвознавства,

фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ : Видавництво Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2008. Т.2 : [редкол. тому: І. Сікорська, Н. Костюк] [Е - К]. Кропивницький Марко Лукич. С. 619–620.

7. Яросевич Л. Микола Лисенко і Михайло Старицький. Українське музикознавство. Вип. 27. Київ: Вид. Київської державної консерваторії, 1992. С. 62–69.

References

1. Arkhimovych, L., Hordiichuk, M.M. (1952). *V. Lysenko* [V. Lysenko]. Kyiv: Mystetstvo Publ. 354 p. [in Ukrainian]

2. Zahaikivych, M. (1989). *Muzyka v teatri. Istoriiia ukrainskoi muzyky. Tom 2* [Music at the Theatre. History of Ukrainian Music. Volume 2]. Kyiv: Naukova dumka Publ. P. 153 – 182. [in Ukrainian]

3. Zahaikivych, M. (1989). *Muzychno-dramatychnyi teatr. Istoriiia ukrainskoi muzyky. Tom 2*. [Musical Dramatic Theatre. History of Ukrainian Music. Volume 2]. Kyiv: Naukova dumka Publ. P. 308 – 346. [in Ukrainian]

4. Halabutska, H. (1994). *Muzei Marii Zankovetskoj* [The Museum of Mariia Zankovetska]. Kyiv: Zovnishtorhydav Ukrainy Publ. 8 p. [in Ukrainian]

5. Pilhuk, I. (1978). *Mariia Zankovetska* [Mariia Zankovetska]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk Publ. 329 p. [in Ukrainian]

6. Skrypnyk, H. (Eds.). (2008). *Ukrainska muzychna entsyklopediia* [Ukrainian Musical Encyclopedia]. Vol. 2. Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii NAN Ukrainy Publ. P. 618 – 620. [in Ukrainian]

7. Yarosevych, L. (1992). *Mykola Lysenko i Mykhailo Starytskyi* [Mykola Lysenko and Mykhailo Starytskyi]. *Ukrainske muzykoznavstvo – Ukrainian Musicology*. Iss. 27. Kyiv: Kyivska derzhavna konservatoriia Publ. P. 62 – 69. [in Ukrainian]

Karmazin A. O.

PhD in Art History, Member of the National Union of Composers of Ukraine,
Head of the Music Department of the Museum of Theatre,
Music and Cinematography of Ukraine, Kyiv

Musical Side of the Creative Activity of Mariia Zankovetska, Mykhailo Starytskyi and Marko Kropyvnytskyi

The publication discusses the musical side of the activities of prominent representatives of Ukrainian theatrical art – Mykhailo Starytskyi, Marko Kropyvnytskyi and Mariia Zankovetska. Their activities in the field of musical culture included composers' singing talent, extraordinary performing skills in playing musical instruments, musical direction and the creation of opera librettos. All this is to some extent «in the shadow» of their theatrical and literary achievements, but it is no less an interesting and rich side of their creative activity, as it can be seen, in particular, by the exhibits of the Museum of Theatre, Music and Cinematography of Ukraine.

Keywords: Starytskyi, Kropyvnytskyi, Zankovetska, musical art, opera, musical direction.